

שם ביה"ס:
מדרשית הרטמן
לבנות

ישוב:
ירושלים

תחום הדעת:
מדעי הרוח

מס' יחידות לימוד:
5 יחידות לימוד

סמל מוסד:
442855

כותבי התכנית:
התכנית מבוססת על
התכנית של תיכון
הרטמן לבנים

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א' לפיתוח פדגוגי

תאריך אישור
שבט תשע"ג

תלמוד ומחשבת ישראל

מספר יחידות : 5 יחידות חובה: 3 מחשבת, 1 יחידת מגדר ומשפחה, 1 יחידת ספרות (לשעבר יחידת חקר)

תוכן

3.....	הרקע והתפיסה הרעיונית של התכנית:
4.....	כותבי התכנית:
4.....	יחידות הלימוד:
5.....	רציונאל המבנה:
5.....	מטרות העל של התכנית –
5.....	מטרות ערכיות:
6.....	מטרות קוגניטיביות:
6.....	מיומנויות:
6.....	דרכי הוראה –
7.....	דרכי הערכה –
7.....	פירוט תכנית הלימודים - מחשבת ישראל
7.....	יחידה א – דרך מצוותיך – טעמי המצוות
9.....	יחידה ב': המצוות: חוקים או משפטים, גזרות או חכמה? (10 שיעורים)
9.....	יחידה ג: למה ניתנו המצוות השמעיות? (10 ש')
10.....	יחידה ד': על טעמי המצוות השכליות: בין ריה"ל לרמב"ם (29 ש')
	_Toc82960929
10.....	יחידה ה': מצוות ומוסר (16 ש') -
11.....	יחידה ו': טעמי מצוות בעידן מודרני: (20 ש')
12.....	חלק ב – ארץ ישראל והציונות בהגות היהודית
16.....	חלק ג' - אתגרי המדינה היהודית המודרנית
17.....	יחידה ג – גישות לאמונה-
21.....	יחידה ד – מגדר ומשפחה ביהדות
23.....	תכניות לימודים ייחודיות בתלמוד (תשפ"ב)
27.....	כיתה יא

הרקע והתפיסה הרעיונית של התכנית:

על מנת לחנך את תלמידותינו לחיים משמעותיים של אמונה, תורה ומצוות בעולם מודרני, עלינו לספק להן מצע רעיוני רחב לתפיסתן את האל, האדם, העולם והיחסים ביניהם. אנו מעוניינות לספק לבנות ידע רחב ומגוון, אך אין די בהעברת ידע. לנערים ונערות דתיים, הנמצאים בשלב בניית עולמם הרוחני, הזהותי והתרבותי, ותלמידותינו בכללם, יש שאלות רבות וטעונות בנושאי אמונה ומחויבות דתית. שאלות המעלות לעיתים ספקות באשר למידת הרלוונטיות של עיקרי אמונה לחיים המודרניים בכלל ולחיים האישיים שלהן בפרט. חלקן אף נוטות להיות ביקורתיות ביותר כלפי כל מסורת וממסד ודורשות הסברים רציונאליים משכנעים בתהליך יצירת המחויבות.

התלמידות המגיעות אלינו מתבגרות בתוך עולם מורכב: מחד – עולם דתי, המעמיד את ההלכה, המחויבות והקהילה במרכז ומאידך – עולם פוסט מודרני, המערער על סמכות חיצונית, מעצים את הרלטיביזם ואת הכרעת היחיד. המורכבויות מתעצמות כאשר מדובר בבנות הגדלות בתוך חברה אשר יש בה דיכוטומיה עמוקה ביחס למעמד האישה. הבנות מפנימות לעומק ציפיות הפוכות של החברה: הן חיות בדור המהפכה הפמיניסטית וחוות על בשרן את השינויים המתחוללים בעולם הכללי; בפניהן נפתחים שערים ומסלולים אינסופיים ומגוונים של התפתחות, הגשמה עצמית וקריירה שנותרו נעולים מול אמהותיהן וסבתותיהן, אך החברה הדתית והטקסטית הקלאסיים המחייבים – הלכתית ורעיונית – אינם נענים לרוחות חדשות אלו, והבנות מתחנכות לייחס סמכות ומעמד מחייב לכתבים ולמקורות המחזיקים בתפיסה שונה של נשים, של ציבור, של גוף, של סמכות ושל שוויון.

התכנית הייחודית במחשבת ישראל מבקשת לתת לבנות במה לדיון במצוקות הרעיוניות והדתיות העולות בהן, אך לנהל את השיח לא מתוך ואקוסם תרבותי אלא מתוך היכרות מעמיקה עם המקורות הקלאסיים הניצבים בפניהן, בשפתם עליהן להיות בקיאות. באמצעות לימוד ודיון רעיוני וערכי, מסייעת התכנית במחשבת ישראל (יחד עם תכניות אחרות המופעלות בבית הספר) לתלמידות, לחיות ולחשוב בתוך עולם מורכב, ולהצליח להכיל יחד תפיסות מנוגדות של הלכה, מודרנה וביטוי אישי נשי.

תכנית הלימודים מביאה בפני הבנות בסיס דתי וערכי מקיף ורבגוני, אשר פותח בפניהן את המחשבה הדתית לסוגיה. הנושאים הנבחרים להוראה בתכנית הם נושאים מרכזיים, אשר מעסיקים את ההגות היהודית לדורותיה, אך גם את התלמידות שלנו, החיות כאן ועכשיו. המקורות הנלמדים והשאלות הנידונות בעקבותיהם עשויות לשמש הד וניסוח מעמיק יותר לשאלות המתעוררות אצל התלמידות ואף להציע אפשרויות וכיוונים לתשובות מעוררות הזדהות. המגוון הטקסטואלי מאפשר לנו לעודד את הבנות לצדד לפחות בחלק מהעמדות המוצגות בפניהן ולמצוא שפה משותפת עם המקורות הקלאסיים.

התכנית דנה במקורות היהודיים בתוך הקשר פילוסופי ותרבותי נרחב ואף חושפת את הבנות לחלקים מן הביקורת הפילוסופית והמודרנית על הדת. כל זה באופן מבוקר, בתוך מסגרת של כיתה, המספקת דיון ער, מחשבה נוקבת וכיוונים של תשובות דתיות מעמיקות.

כיתות הטרוגניות:

בכיתות לומדות תלמידות עם יכולות אישיות ואינטלקטואליות מגוונות. יכולת ההפשטה ומיומנויות הקריאה משתנות מתלמידה לתלמידה וממחזור למחזור – עובדה המאתגרת תכנית מעין זו המבוססת במידה רבה על קריאה בטקסטים קלאסיים. יתר על כן, נושאי הדיון מזמנים חשיפה אישית, חשיבה עצמאית ואף הבאה של מסורות משפחתיות. המגוון ברקע התרבותי והלימודי של הבנות וברגישויות הערכיות והנפשיות שלהן, מעשיר את הדיון אך הופך אותו לאתגר גדול עבור צוות ההוראה. התכנית כוללת, בכוונה תחילה, מקורות השאובים אף הם מרקעים שונים ומכילים מגוון פנימי, הן ברמת המיומנויות הלימודיות הנדרשות והן ברמת התכנים הנידונים. אנו מייעדות את התכנית לכלל הבנות, כל אחת בהתאם למקום הדתי והאישי ממנו באה, כל אחת כפי כוחה.

צוות ההוראה:

להצלחת התכנית חיוני כי הצוות המלמד יהיה בקיא ומלומד במקורות מחד, וקשוב לתלמידות מאידך. עליו לדעת לעורר דיון אך גם לסייגו, לעודד חשיבה פתוחה אך גם ניסוח קפדני ויכולת ביטוי, לחפש משמעות ורלוונטיות בטקסטים, מבלי לוותר על הקניית כלים טקסטואליים, של קריאה וניתוח. אך יתר על כן, צוות ההוראה של מחשבת ישראל צריך להיות מורכב מאנשים ונשים השונים זה מזה ולהכיל בתוכו מגוון פנימי. על המורים להיות שואלים ומתחדשים תמידית כבאר הנובעת מים חדשים בכל שעה ושעה. כך יתאפשר לתלמידות להתבונן, לחקות ולהזדהות עם אופציות שונות, חיות ודינאמיות, של חיים יהודיים מחויבים. חיוני עבורנו להעמיד לתלמידותינו דגמים חינוכיים של מורות ומורים, אשר המורכבות הרעיונית שהם מבטאים אינה פוגמת - ואף מעשירה במשמעות - את אורח חיים ההלכתי לו הם מחויבים.

כותבי התכנית:

שלב התכנית מבוסס על תכנית של תיכון הרטמן לבנים, אשר נכתבה במקורה על ידי מורים מלומדים, אשר רגלם האחת בלמדנות ובחקר באגף המחקר של מכון הרטמן, ורגלם השנייה בדיקטיקה ובחינוך מתבגרים במסגרות ההוראה של בית הספר. צוות כתיבה נוסף, המורכב גם הוא מאנשים המצויים הן במחקר, הן בכתיבה והן בהוראה - הפעם במדרשת הבנות – ערך את החומרים, השמיט והוסיף והתאים אותה להוראה במדרשייה. אחת לשנתיים-שלוש נערכת התכנית מחדש לאור הערות והארות של הצוותים המלמדים ולאור שאלות חדשות המתעוררות מתוך הטקסטים ומתוך המציאות.

יחידות הלימוד:

התכנית כוללת 4 יחידות לימוד, כמסגרת חובה ויחידה נוספת, תמישית, לבחירה.

יחידה א': 'דרך מצוותיך' – כוללת דיון מעמיק בטעמי המצוות בהגות היהודית, מהמקרא ועד ימינו. היחידה נלמדת בכיתה י'.

יחידה ב': מגדר ומשפחה ביהדות – כוללת דיון מעמיק בשאלות של נשיות וגבריות, שוויון, כבוד האדם, משפחה וקהילה, מתוך אמונה כי ניתן ליצור סינתזה בין העולמות בהם אנו חיים ומתוך הכרה שערכי המוסר מקורם בתורת ישראל. היחידה נלמדת בכיתה יא'.

יחידה ג: ארץ ישראל והציונות בהגות היהודית – כוללת דיון מעמיק בשאלות של קדושת ויישוב ארץ ישראל, בכתבי הוגים ציוניים ומתנגדים רעיוניים לציונות ובאתגרים דתיים של מדינת ישראל כיום. היחידה נלמדת בכיתה יב'.

יחידה ד: גישות לאמונה – הכוללת דיון מעמיק בשאלות של אמונה וחווייה דתית. היחידה נלמדת בכיתה יב'.

רציונאל המבנה:

בכיתה י', בשלבים הראשונים של לימוד מחשבת ישראל, נראה נכון יותר שלא לדון בנושאים מופשטים דוגמת אמונה, אלא לדון במעשים ובמשמעויות של מעשים, התנהגויות, אורח חיים, אשר התלמידות מקיימות כחלק מעולמן הדתי. המצוות, ברובן, מוכרות לבנות, הן מביאות בקלות דוגמאות מעולמן שלהן והשאלות על טעמן אינן מפתיעות אותן אלא משמשות הד לשאלות שלהן עצמן. גם הטקסטים והמושגים הנידונים הינן פשוטים יותר וקרובים לעולמן של התלמידות ורובן חוות תחושה של הצלחה ושל עניין במפגש עם כתבים קלאסיים. במבט על, התשתית הנבנית ביחידה זו בהגותם של הוגים מרכזיים כמו ריה"ל והרמב"ם תועיל לבנות בלימודי ההמשך, ביחידות הבאות.

בכיתה יא', נבקש לעסוק בנושאים המטרידים מאד את הבנות המתבגרות, אשר מתחילות לראות את עצמן כנשים צעירות, לדמיין עצמן כבעלות משפחה ולשאול שאלות הנוגעות ליחסי גברים ונשים, ואף לבחון את מידת שותפותן כנשים בחיים היהודיים, הן במרחב הפרטי והן במרחב הציבורי. אנו מבקשות לפגוש אותן בשלב זה של שאלות, תהיות ומרידות סביב נושא משמעותי ורגיש כל כך, לא רק בשיחות אישיות ובשיעורי חינוך, אלא דווקא בלימוד מקורות מחשבתיים, הרלוונטיים לכל תחומי החיים. אנו מעוניינות לחשוף יחד איתן קולות שונים ומגוונים בתוך התרבות הדתית עצמה, ולא רק כעימות ופולמוס בין התרבות היהודית לזו הכללית. תכנית לימודים זו תתבסס על שילוב בין כתבים פילוסופיים והגותיים לבין כתבים הלכתיים ואף סוציולוגיים.

בכיתה יב', נבקש לעסוק בנושאים משמעותיים, אשר יהיו משמעותיים ביותר לבנות ואף יעמדו במבחן מייד כאשר תסיימנה התלמידות את בית הספר; זאת במיוחד בתקופת השירות הצבאי או הלאומי, כאשר הבנות תעמודנה בפני עצמן ותתמודדנה לבדן עם אתגרים שונים, ללא תמיכה של קהילה או מסגרת מחייבת. הנושא הראשון הוא האמונה עצמה – מהי ומה משמעותה, האם ניתן להוכיח אותה או לשכנע בה, האם היא עניין אישי או קהילתי, פרטי או ציבורי, וכו'... הנושא השני הנלמד הינו ארץ ישראל והציונות, תוך התייחסות לקדושתה ומשמעותה של ארץ ישראל, לקיום צבא מגן, לאופייה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל ולשיתוף הפעולה עם העולם היהודי-חילוני.

מטרות העל של התכנית –

מטרות ערכיות:

- התלמידה תיחשף לגיוון, לעושר ולעומק שבתפיסות השונות במסורת היהודית ביחס לשאלות יסוד אמוניות ולויכוח הפנימי החי והמתמשך.

- התלמידה תיחשף לטקסטים קלאסיים כבסיס לאידיאולוגיות ולשיח פוליטי ערכי עכשווי ותבין את הרלוונטיות של המקורות הקלאסיים למציאות בת זמננו.
- התלמידה תפתח דו-שיח משמעותי חי בינה ובין ההוגים השונים ותבחן כל גישה ביחס לחוויה הדתית שלה, של משפחתה ושל קהילתה.
- התלמידה תקבל כלים לקריאה ודיון ביקורתי משמעותי במקורות קלאסיים.
- התלמידה תפתח כלי חשיבה ושיח, אשר יסייעו בידה לעצב זהות יהודית דתית משמעותית.

מטרות קוגניטיביות:

- התלמידה תכיר מושגים מרכזיים ומקורות, עליהם מבססים הוגי מחשבת ישראל את עמדותיהם.
- התלמידה תשכיל להבין טקסטים מרכזיים במחשבת ישראל, תנתח אותם בהצלחה ותבחן בין עיקר וטפל.
- התלמידה תדע לסכם עמדה תוך ציון מרכיביה המרכזיים ולתת הערכה מנומקת לגבי כוח השכנוע של הטענות מבחינתה האישית.
- התלמידה תדע לזהות סתירות או מתחים בתוך כתיבתו של הוגה ולהציע הצעות סבירות לפתרון.
- התלמידה תדע להביע עמדה אישית מנומקת בנושאים הנידונים.

מיומנויות:

- התלמידה תלמד לקרוא טקסטים קלאסיים של הוגים מרכזיים, לנתחם, ולהבינם בעזרת שאלות מנחות.
- התלמידה תפתח עצמאות ואי תלות במורה בקריאת טקסטים ותדע לפענח טקסט פשוט, שלא נלמד בכיתה ולענות על שאלות ביחס אליו (אנסיף).
- התלמידה תלמד לכתוב חיבור קצר, המשווה בין הוגים, או מסכם נושא במחשבת ישראל.
- התלמידה תלמד לכתוב הערכה מנומקת של עמדה הגותית, הן מבחינת ציון מקורות והן מבחינת ציון טעמים הגיוניים.

דרכי הוראה –

חומר הלימודים יילמד באמצעות קריאה במקורות ראשוניים המייצגים פרקי יסוד בשיטות ההוגים השונים. בחלק מהיחידות תיידרש קריאת חומר רקע בבית, הכולל מקורות משניים על ההוגה או הנושא הנלמד או קריאה רחבה יותר על ההקשר התרבותי והביוגרפי בו פעל ההוגה הנלמד.

טקסטים קשים לפענוח או מרכזיים ינותחו יחדיו בכיתה. כך גם טקסטים ראשוניים של הוגה חדש המובא לכיתה. חלק מהטקסטים האחרים יילמדו בבית בעזרת דפי הכנה לשיעור או בחברות מונחות במהלך השיעור. רוב זמן השיעורים יוקדש לשלושה אלמנטים:

- ניתוח והבנת החומר, תוך כדי רכישת כלים ומיומנויות קריאה
- דיון בנושאים הנלמדים בהקשרם התרבותי הרחב ותוך השוואה להוגים אחרים שנלמדו

- שיחה ערה באשר למידת היישום של הרעיונות השונים בחווייה הדתית של התלמידים ובעולם הסובב אותם.

אנו רואות בויכוח הפנימי בכיתה ובהערכה האישית והאקטואלית של התלמידות את הרעיונות הנלמדים חלק משמעותי וחשוב במיוחד מהלימוד.

בשנתיים האחרונות, עקב מגיפת הקורונה, עבדנו על שיכלול דרכי ההוראה בהתאם לצרכי הלמידה הסינכרונית. למדנו ככיתה וב"חדרים", בקבוצות קטנות לתרגול ומפגשים פרטניים בום, לפי הצורך. תוך נסיון לשלב את כל האמצעים הדידקטיים שהזום מציע (פאדלטים, מנטימטר, הדגשות של משפטי מפתח וכד').

דרכי הערכה –

התלמידות נבחנות הן בנוכחותן הפיסית והן בהשתתפותן הערה והדינאמית בדיונים הנערכים בשיעור. הערכתן מתבצעת גם באמצעות הערכת עבודתן - הן נדרשות לקריאת הכנה בבית, למענה על דפי עבודה שוטפים ולהגשת עבודות קצרות. במהלך השנה תיבחנה התלמידות על החומר הנלמד מספר פעמים ומדי פעם בפעם תצטרכנה לענות על שאלות ביחס לטקסט שלא נלמד בכיתה (אנסיין).

במבחן הבגרות ועל כן גם במבחנים המכונים אליו, תידרשנה התלמידות להפגין יכולות שונות - יכולת ניתוח טקסט שלא נלמד בכיתה, יכולת השוואה, הצגת עמדה כללית של הוגה והערכה מנומקת של עמדה פילוסופית. עוד בודקים המבחנים את שליטת התלמידות בעמדות ההוגה ובמושגיו המיוחדים לו ואת בקיאותן בכתביו ובפרטים מרכזיים בביוגרפיה שלו, שהשפיעו על תפיסתו.

המורים יעריכו לא רק את התלמידות אלא גם את התכנית ואת אופן הוראתם על פי מידת הערנות של הבנות והשתתפותן הפעילה בשיעור, על פי יוזמות אישיות של תלמידות המביאות שאלות ונושאים לדיון מהבית ומעוניינות לדון בהם בשיעור, על פי מידת ההשפעה של הלימוד על התלמידות הבא לידי ביטוי בעיסוק בחומרי הלימוד גם מחוץ למסגרת השיעור, ועל פי דף משוב אשר יחולק לבנות בסוף כל שנה.

פירוט תכנית הלימודים - מחשבת ישראל

יחידה א – דרך מצוותיך – טעמי המצוות

שאלות מרכזיות:

האם לכל מצווה יש סיבה תועלתית – רציונאלית? מהי המשמעות הדתית והאנושית של מצוות שלכאורה לא משרתות מטרה אנושית ברורה? מדוע ה' מצווה אותנו לקיים מצוות בכלל? האם חקירת טעמי המצוות היא דבר רצוי? מה עושים כאשר מצווה מסוימת נראית לא הגיונית או לא רלוונטית? מה בין מצוות ומוסר?

איזו הבנה של דמות האל והאדם משתקפת בהבנות השונות של טעמי המצוות? מצוות הקרבנות כמקרה מבחן.

מגישה כרונולוגית לגישה נושאת :

בתכנית הלימודים שהיוותה בסיס לתכנית זו (תכנית תיכון הרטמן לבנים), מיוסדת הוראת טעמי המצוות על התקדמות כרונולוגית מתקופת המקרא, דרך חז"ל והוגי ימי הביניים ועד לעת החדשה. בתכנית הלימודים המוצעת בזה, המקורות סודרו לפי הנושאים המטופלים בהם. המקורות הראשוניים (מן המקרא וחז"ל) יופיעו בתחילתה של כל יחידה ויידונו בפני עצמם ולאחר מכן תתוודענה התלמידות לשיבוץ שנעשה למקורות אלו בכתביהם של הוגי היהדות המאוחרים בימי הביניים ובעת החדשה, תחת הנושא הנלמד.

הגישה התמאטית מאפשרת לתלמידות להתוודע לשאלות המרכזיות שהטרידו את ההוגים היהודיים בכל התקופות ולשאלות שעלו לדיון בתקופות מסוימות בלבד, מול הישגים פילוסופיים כלליים. במהלך הלימוד ביקשנו להביא בפני התלמידות גם את ההתקפות על היהדות כדת של מצוות מעשיות ולהראות כיצד חכמי ישראל הגיבו לאתגרים הפילוסופיים החדשים ונתנו מענה הגותי יסודי לשאלות עתיקות וחדשות.

רוב החומר הטקסטואלי בתכנית זו מבוסס על תוכנית הלימודים של תיכון הרטמן לבנים. שתי יחידות מרכזיות הוספו לחומר הלימוד. יחידה ה' עוסקת ביחס שבין מוסר למצוות. הטיפול הוא גם עקרוני וגם מלווה בדוגמאות מתחום "מחשבת ההלכה". יחידה ו' מרחיבה את היריעה ומטפלת ב"טעמי המצוות בעידן מודרני" בשני מישורים: המישור הלאומי והמישור האינדיבידואלי.

פירוט חומרים ושעות הלימוד (סה"כ 94 שיעורים)

יחידה א': למה לא נתגלו טעמי המצוות? או: בין תמימות לחקירה: (7 שיעורים)
תוספתא קידושין ה', כא' – אברהם אבינו מקיים את התורה
בבלי סנהדרין כא: - מימרת ר' יצחק
ריה"ל סוף מאמר שני סימן כו'
רמב"ם: א. ספר המצוות, לא תעשה שס"ה – שלא ירבה המלך ממון
ב. משנה תורה, ספר עבודה, הלכות מעילה פרק ח הל' ח - 'מעילה' בחכמת התורה
ג. משנה תורה, הלכות תמורה פרק ד, הל' יג – טעם הלכות תמורה
ספר החינוך מצווה קנט – טעם הלכות שמונה שרצים: עבודת בית

יחידה ב': המצוות: חוקים או משפטים, גזרות או חכמה? (10 שיעורים)

חוקים ומשפטים
ויקרא יח: ד'-ה' – חוקים ומשפטים
בבלי יומא דף סז עמ' ב – בין חוקים למשפטים
רס"ג, אמונות ודעות, מאמר שלישי - אות א – בין מצוות שמעיות ושכליות
מצוות כגזרות:
בבלי ברכות דף לג עמ' ב – קן ציפור
מדרש במדבר רבה פרשה יט – ריב"ז והמין
ישעיהו ליבוביץ, "מצוות מעשיות", **יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל**, עמודים 26-29.
ישעיהו ליבוביץ, נשים ותלמוד תורה: מצוות ומטא-מצוות
מצוות חכמות:
דברים ד ו-ט – גוי חכם
פסיקתא רבתי פיסקא יד, "פרה" – האם החוקות גזירות הן?

רמב"ם: מורה הנבוכים ג:כו; ג:לא – המחלוקת על טעמי המצוות ושיטתו העקרונית של הרמב"ם

יחידה ג': למה ניתנו המצוות השמעיות? (10 ש')

מצוות כניסיון
שמות פרק טו, כ-כו ופירוש הרמב"ן לפסוק כה' – הנסיון במרה
שמות פרק יט פסוק יח, תהלים פרק יח פסוק לא – מקורות מקראיים לדרשה
מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט פסוק יח - הר סיני ככבשן היוצר
בראשית רבה (וילנא) פרשה מד - לצרף את הבריות
אשר קדשנו במצוותיו: קדושת ישראל והמצוות
תפילת שבע לימים טובים – בחירה ומצוות

ויקרא יט, א, ויקרא כ, כו – קדושה ומצוות

ספרא קדושים פרשה א – פרושים תהיו

ספרא קדושים פרשה י – קדושה ומצוות

ישעיהו לייבוביץ, "רצייתי לשאול אותך, פרופ' לייבוביץ", עמוד 191 – תפקיד המצוות בבחירה

המצוות – גנות או חסד? הויכוח היהודי עם הנצרות על המצוות

פאולוס, איגרת אל הרומים, ג: 19 – 26

משנה: מסכת מכות פרק ג, משנה טו-טז

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א

ברכה שניה שלפני שמע בערבית

יחידה ד': על טעמי המצוות השכליות: בין ריה"ל לרמב"ם (29 ש')

גישתם העקרונית

ריה"ל: כוזרי מאמר ראשון, רקע מתוך א' – כז': כוונתך רצויה אך מעשיך אינם רצויים;

משמעת מלך הודו. עח'-עט': משל הרוקח, (לבחירה: צח'-קג': סיכום דת ההתגלות),

מאמר שלישי א'-ה': עובד האלוה - החסיד

רמב"ם: מורה הנבוכים כה'-לא' (קטעים ערוכים): טעמי המצוות כתיקון הגוף והנפש

(היכרות אקסטנסיבית עם מיון המצוות בפרקים לה'-מט')

טעמי הקורבנות – מקרה מבחן:

ריה"ל, כוזרי מאמר שני, כה'-נ' (קטעים ערוכים): הקורבנות כתרופות וכמשל לבריאות האומה והעולם

רמב"ם: מורה הנבוכים לבי': עורמת הבורא בתיקון הגוף (בריאה) ובתיקון הנפש (ידיעה).

יחידה ה': מצוות ומוסר (16 ש') -

(הדגמות מתוך כל אחת מהיחידות הבאות:)

מוסר אלוקי ומוסר אנושי

אפלטון, על פי הדיאלוג אותיפרון, 9-10 (ליבס 267-268) – מוסריות וצו האל

בראשית יח' ובראשית כב': סדום מול עקידה

הרב יוסף דב בער סולובייצ'יק, מתוך: "גאון וענווה" עמ' 221 – 222 – על הכנעה ומצוות

איכה רבה (מהד' בובר), פרשה ג' – חיזר אחר האומות

בבלי, שבת ל"א, עמ' א – הלל והגר

ר' חיים מבריסק, תורת חיים, עמוד א – בריאה, תורה ומוסר או אש קודש, עמ' סח – סט, עמ' קפז.

המוסר הטבעי והמצוות

הקדמת הנצי"ב לבראשית

ישעיהו פרק כט – מצוות אנשים מלומדה

ספר חסידים (מרגליות) סימן מו – פירוש לישעיהו

ישעיהו פרק נח – הפטרת שחרית ביום הכיפורים – הזה צום אבחרהו

רמב"ן, ד"ה ותמלא הארץ חמס; חיזקוני לבראשית ז', כא: - כיצד נעשו דור המבול

שמות פרק כב, סו – סז, דברים פרק כב, כח-כט: מפותה ואנוסה

רמב"ן שמות פרק כב פסוק טו - פירוש על דין מפותה ואנוסה

הרב קוק, אורות התורה יב, ב; +אורות הקודש ג', עמ כז' - יראת שמיים פסולה או מסור אביך, אהבה, סימנים ה, י' – אהבת כל הבריות.

המוסר כשיקול הלכתי

תלמוד בבלי מסכת יומא דף כב עמוד ב – אל תהיה צדיק הרבה, אל תהיה רשע הרבה

דברים רבה (וילנא) פרשה ה - משה קורא לשלום

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג ופרק ד – נר חנוכה ונר ביתו

רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ח – על עבד כנעני

רמב"ן ויקרא פרק יט, פסוק ב – קדושים תהיו כמצווה כללית

ר' ישעיהו שפירא, "האדמו"ר החלוץ", ועשית הישר והטוב – על משנת תורה ועבודה

גבולות השיקול המוסרי בהלכה:

ויקרא רבה ל"ב (מקביל לקהלת רבה): הקב"ה עתיד לנחם ממזרים

הרב יוסף דב בער סולובייצ'יק, ז"ה סיני – על דיני אישות

הרב פרופ' דוד הרטמן בראיון עם פרופ' יאיר לורברבוים – על משנתו ההלכתית של הרב סולובייצ'יק

יחידה ו': טעמי מצוות בעידן מודרני: (20 ש')

דוד הרטמן, מסיני לציון, מבוא, עמודים 13 - 15

ראשית ההשכלה: בין שפינוזה למנדלסון

ברוך שפינוזה, מאמר תיאולוגי מדיני, עמ' 35-48 (ערוך בתמצות): המתקפה המודרנית על המצוות.

ספר החינוך, לא תעשה, מצווה טז: שלא לשבור עצם מן הפסח: אחר המעשים נמשכים הלבבות

משה מנדלסון, ירושלים, קטעים מתומצתים מתוך החלק השני: האמיתות ההיסטורית והמצוות כתזכורת לחוק האלוהי.

רש"ר הירש, אגרות צפון, יב'-יג': המצוות ותיקון עולם אוניברסלי

אפשר להוסיף – הרב קוק, טללי אורות, תחילת פרק ב'.

עם התחדשות היישוב הציוני: העם היהודי וההלכה.

דוד שמעוני, מרד הבן

יצחק ברויאר, על פי מרדכי ברויאר, "עם התורה או עם ה'", המעיין תשנ"ז: הביקורת על הציונות

ח"נ ביאליק, ההלכה והאגדה, (ערוך בקצרה): על הצורך המודרני בהלכה

הראי"ה קוק, טללי אורות (ערוך בקטעים ללימוד אקסטנסיבי ואינטנסיבי): על הצורך בטעמי מצוות

המצוות - חירות הפרט ואחריותו:

הרב סולובייצ'יק, איש ההלכה – גלוי ונסתר, עמ' 40-41: ההלכה, גאולה אישית וגאולת העולם

הרב פרופ' דוד הרטמן, מסיני לציון – התחדשותה של ברית, עמ' 54-56 (ערוך): ברית השותפות

ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, קדושת לוי, ליקוטים לאבות, דבקות ברוח או ספר התניא, פרק ד'.

אברהם יהושע השל: אלוקים מבקש את האדם עמ' 265-284: אקסטזה של מעשים

יחידה ב – ארץ ישראל והציונות בהגות היהודית

שאלות מרכזיות:

מדוע חשוב ליהודי לחיות דווקא בארץ ישראל? האם מותר לגור בחו"ל? לשם מה צריך מדינה יהודית היום? מהי 'ציונות'? מה היו הסיבות להתנגד לה בעבר? והאם נשארו לה תפקידים נוספים בימינו? במה צריך להתבטא האופי היהודי של מדינת ישראל? מה מהאתגרים הרוחניים שמדינת ישראל מציבה היום בפני היהודי הדתי?

מגישה כרונולוגית לגישה נושאית:

תכנית הלימודים שהיוותה בסיס להוראת גישות לארץ ישראל ולציונות (תכנית ייחודית במחשבת של תיכון הרטמן לבנים), מיוסדת על התקדמות כרונולוגית ממקורות חז"ל, דרך כתבי ימי הביניים ועד לעת החדשה. בתכנית זו, המקורות יסודרו לפי הנושאים הנדונים בהם, תוך ניסיון לשמור ככל האפשר על סדר כרונולוגי, הקשור בסיפור ההיסטורי המסופר ביחידה זו דרך מקורות המחשבה.

הגישה התמאטית מאפשרת לתלמידות להתוודע לשאלות המרכזיות שהטרידו את ההוגים היהודיים בכל התקופות וכן לשאלות שעלו לדיון בתקופות מסוימות בלבד, מול הישגים פילוסופיים כלליים. במהלך הלימוד ביקשנו להביא בפני התלמידות שאלות עכשוויות על רקע השאלות בהן עסקה ההגות הקלאסית.

חלק ראשון – ארץ ישראל

א. פתיחה – הכיסופים לארץ ישראל (2 שיעורים)

- * בתפילה – עמידה לחול, מוסף שבת (תעלנו בשמחה לארצנו), מוסף לרגלים (ומפני חטאינו גלינו * מארצנו) ובברכת המזון – (בונה ירושלים, על נהרות בבל)
- * לשנה הבאה בירושלים – בסוף יו"כ וליל הסדר
- * ציון הלא תשאלי / ריה"ל
- * המנון המדינה

ב. קדושתה של ארץ ישראל (18 שיעורים)

קדושה עצמית או קדושת מצוות? (2 שיעורים)

- * משנה כלים א, ו – ט – ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות
- * ספרי דברים פי' – ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות
- * ספרי דברים עקב מג – הציבי לך ציונים

מצוות התלויות בארץ (2 שיעורים)

- רמב"ן – הציבי לך ציונים
- ליבוניץ – אי אפשר להגשים יהדות אלא בארץ ישראל. בתוך 'תורה ומצוות בזמן הזה'

יישוב ארץ ישראל – איסור, מצווה או רשות? (14 שיעורים)

- * בראשית יא – יב – לך לך
- * בבלי כתובות קי, ע"ב – קיא, ע"א – הכל מעלין לארץ ישראל + תוספות

* ריה"ל, הכוזרי, מאמר ב', ט – כד,

מאמר ה', סוף סעיף כב – סוף הספר

* רמב"ם, משנה תורה, הלכות תרומות, פ"א, א-ט, קדושה לשעתה,

הלכות בית הבחירה, פ"ו, יא-טז

הלכות מלכים, פ"ה, יא – יב

ספר המצוות, מ"ע קנ"ג

* רמב"ן, תוספות לספר המצוות, מ"ע ד' – לרשת את הארץ

מגילת אסתר לר' יצחק די ליאון, הגנה על הרמב"ם מהשגת הרמב"ן

פירוש לתורה, במדבר לג23, ויקרא יח25

* שו"ת"ם לחכם אפרים נבון, החכם יוסף ברדוגו בנוגע למצוות ישוב הארץ

חלק ב – תחילת המימוש וההגשמה

ג. האם יש לאומיות יהודית – בין מסורת לחידוש? (2 שיעורים)

תיאוריות של לאומיות –

בנדיקט אנדרסון- קהילות מדומיינות

ד. ארץ חמדה וחרדה - הציונות ומתנגדיה (10 שיעורים)

מבשרי הציונות – (3 שיעורים)

* הרב קלישר – דרישת ציון, פעמי גאולה בדרך הטבע

* הרב אלקלעי -

* הס - רומא וירושלים

מתנגדי הציונות – (6 שיעורים)

*התנגדות יהודית אנטי ציונית -

חרדים – הרב י. טייטלבוים, האדמור מסאטמר, ויואל משה, הקדמה
הרב מ. שניאורסון, הרבה מלובביץ, דעת תורה בענייני המצב בארץ הקודש

טריטוריאליסטים – דובנוב

(בונדיסטים – יהודים סוציאליסטים)

*** פתרונות בתוך מסגרת העמים – (1 שיעור)**

קומוניסטים – טרוצקי

בני זמננו – שטיינר-

ה. ארץ הממשות והדמיון – (15 שיעורים)

חזון של ארץ פנטסטית מול עבודה עם היהודים עכשיו על צרותיהם וממשותם

ב.ז. הרצל – אלטנוילנד מול מדינת היהודים (לקטים)

אחד העם – מדינת היהודים וצרת היהודים

י.ת. ברנר- אנחנו היהודים החיים

א.ד. גורדון – דמיון שהוא הווה, דת העבודה. החזון הוא העשייה העכשווית.

ז. משמעותה הדתית של מדינת ישראל (12 שיעורים + יום עיון מרכז)

כנעניות – רטוש, איגרת אל הנוער העברי

הרב קוק – אורות, אורות ארץ ישראל, א – ח – היהדות של ארץ ישראל היא הישועה עצמה

הרב ריינס – מקלט לילה

מ.צ. נהוראי – הרב ריינס והרב קוק – שתי גישות לציונות

ליבוביץ' – אין משמעות דתית למדינה ישראל

כתבי ציונות דתית לא משיחית

חלק ג' - אתגרי המדינה היהודית המודרנית

ז. מדינה יהודית ודמוקרטיה (10 שיעורים)

זרח ורהפטיג, מדינת ישראל כמדינה יהודית,
ש.ז. שרגאי, דת ומדינה לפי יסודות הציונות הדתית
יוסקה אחיטוב, לקראת ציונות דתית אחת, דעות 2
רב שיח ציבורי – מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטיה

ח. יהדותה של הציונות – נספח (6 שיעורים)

טשרניחובסקי – מול פסל אפולו, איך אי אפשר שלא לאהוב את תל אביב
ביאליק – תחיית התרבות בארץ ישראל, מתי מדבר האחרונים,
מכתב לחלוצים – יותר מששמרו ישראל את השבת שמרה השבת את ישראל.

הדרשה של הזז

ברל כצנלסון – הויכוח על תשעה באב

א.ב. יהושע – בזכות הנורמליות

ט. בין דתיים לחילוניים – נספח (8 שיעורים)

הרב קוק, 'מאמר הדור', מתוך 'עקבי הצאן', אורות התחיה, סימן יח, מג – מד, מתוך אורות
הרב סולוביצקי – החרב המתהפכת ושני הכרובים, חמש דרשות
הרב עמיטל, מעמדו של היהודי החילוני בימינו, מתוך ממלכת כהנים וגוי קדוש, 332 – 342
מתוך אמנת גביזון – מדן

י. גלות, תפוצה, או שליחות – על מעמדה של הגולה לאחר הקמת המדינה, על עמיות יהודית (6 שיעורים)

הגלות כתפוצה –

פילון האלכסנדרוני – המשלחת לגאיוס, 278–282, נגד פלאקוס – 43–46

הגלות כאידיאל –

מדרשים על אברהם כצלחת בושם

פרנץ רוזנצוויג, רוחה ותקופותיה של ההיסטוריה היהודית, עמ' 64 – 66

נהריים

חוק השבות + דברי הסבר

סיום ישעיהו

ראיון עם א.ב. יהושע על יהדות חול

יא. "עוד לא אבדה תקוותנו" - הויכוח על עתידה של הציונות (5 שיעורים)

עוז אלמוג

עמוס עוז

שבייד – מטרות הציונות היום

דוד הרטמן – 'עשה לבך חדרי חדרים' – הקדמה

יחידה ג – גישות לאמונה-

יחידה שעברה לתכנית "חלוצי הערכה"

שאלות מרכזיות:

האם אפשר להוכיח את קיום הבורא או לשכנע אדם שאינו מאמין? האם עדיפה אמונה מנומקת או תמימה? כיצד מגיעים לעמדה אמונית? מה צריך להיות היחס לספקות באמונה? מהן ההתקפות על האמונה היהודית איתן התפלמסו ההוגים היהודיים וכיצד ענו להתקפות אלו? מהי דמות האל שלנו וכיצד היא מקרינה על עבודת האלקים שלנו?

מגישה כרונולוגית לגישה נושאית:

תכנית הלימודים שהיוותה בסיס להוראת גישות לאמונה (תכנית ייחודית במחשבת של תיכון הרטמן לבנים), מיוסדת על התקדמות כרונולוגית מתקופת המקרא, דרך תקופת חז"ל, ועד לימי הביניים ולעת החדשה. בתכנית זו, המקורות יסודרו לפי הנושאים הנדונים בהם. המקורות הראשוניים (מן המקרא וחז"ל) יופיעו בד"כ בתחילתה של כל יחידה ויידונו בפני עצמם ולאחר מכן תתודענה התלמידות לשיבוצם של מקורות אלה בכתביהם של הוגי היהדות המאוחרים, בימי הביניים ובעת החדשה, בהתאם לנושא הנלמד.

הגישה התמאטית מאפשרת לתלמידות להתוודע לשאלות המרכזיות שהטרידו את ההוגים היהודיים בכל התקופות וכן לשאלות שעלו לדיון בתקופות מסוימות בלבד, מול הישגים פילוסופיים כלליים. במהלך הלימוד ביקשנו להביא בפני התלמידות גם את ההתקפה על האמונה היהודית ולהראות כיצד הגיבו חכמי ישראל לאתגרים הפילוסופיים החדשים ואיזה מענה הגותי יסודי נתנו לשאלות עתיקות וחדשות.

בנוסף לשינויים שונים שנעשו בתכני התכנית, נוספו שלוש יחידות חדשות משמעותיות:

יחידת המבוא: משבר האמונה המודרני - נבקש לפתוח את השנה בדיון במשבר האמונה המודרני, שמוליד את הצורך בעיסוק בשאלת האמונה, בדיון יסודי ובחזרה אל המקורות הראשוניים והענקה של תוקף מחודש להם תוך התמודדות עם אתגרי המחשבה המודרנית. לדברים אלו יש חשיבות מיוחדת בשיח הישראלי, שבו רווחות התקפות על האמונה המסורתית ובייחוד על רקע יחידת לימוד חדשה בנושא זה המיועדת לבתי הספר הממלכתיים. יחידה זו תבוא במקום הדיון היסודי בסיבות שהביאו את חכמי ימי הביניים לדון בשאלות אלו בזמנם, הנלמדת אצל הבנים.

יחידת מבקשי אלוהים - את ההגות שביקשה לנמק את האמונה ליוו בכל הדורות הביטויים האישיים וההגותיים של כיסופים לדבקות. הוגים שונים הביעו שאיפה זו והעמידו אותה במרכז הגותם. יחידה זו תהווה רפלקסיה על החוויה האמונית, שעומד היום במרכז השיח אודות אמונה בעולם הישיבות בעלות הרוח החסידי והזוכה לתשומת לב ולפריחה מחודשת גם במחקר האקדמי.

יחידת אמונה בשעת משבר (אמונה לאחר השואה) - השואה היוותה משבר אמונה חמור שמאתגר את החברה הדתית מזמן המלחמה ואחריה. הצורך בעיסוק יסודי בסוגיה זו, עולה בייחוד קרוב ליום הזיכרון לשואה ולגבורה. אנו מתכוונים ללמד יחידה זו בסמינרים מרוכזים בסביבות 'י בטבת וכו' בניסן. ההתמודדות המורכבת עם שאלות האמונה לאחר השואה של הוגים בני זמננו, מהווה אות כבוד לגיבורי אמונה בני זמננו ומופת להתחדשות מחשבתית מול אתגרים היסטוריים. ועשויה להתוות דרך להתמודדות עם משברים בני זמננו.

בפתיחה ליחידה של אמונה בשעת משבר אנו מקיימים יום עיון בנושא הכולל לימוד משותף ושיחה מפי אושיות שהתמודדו עם משברים אישיים ויצאו מחוזקים (מרים פרץ, מירב בדיחי מנהלת המדרשיה ועוד).

ביחידת אמונה ואמנות תועבר שיחה מפי האמן פורת סולומון, המציג את הקושי וההתמודדות של אמן דתי עם הסוגיות ההלכתיות והאכזיסטינציאליות של התחום.

המקורות שהוכנסו למקראה, נועדו להביא לדיון חי ורלבנטי לחיי התלמידות והלימוד ילווה במשימות ודיונים שיקשרו את החומר הנלמד לסוגיות אקטואליות – אישיות וציבוריות.

פירוט חומרים ושעות הלימוד (סה"כ 94 שיעורים)

פתיחה : ההתקפה המודרנית על האמונה (8 שעות) :

פתיחה : לדוד ה' אורי וישעי- קודם ביטחון מלא ואז קריאה לעזרה ופניה אל האמונה. מהי אמונה? האם תכנה מולדת, או זקוקה לתיחזוק.

מרטין בובר- ה"אמונה ב-", מתייחסת למושג האמונה התנ"כי, שהינו אינטר-סובייקטיבי וקיומי במהותו. זו אמירה על המציאות, אני מאמינה בקיום של משהו.

ה"אמונה ש-" יונקת מן המסורת הפילוסופית והיא צורה של ידיעה, כהכרה בתקפותה של טענה. מצב פסיכולוגי בו אדם חש כי טענה או הנחה כלשהי היא נכונה, או תיאור של טענה שלגביה קיימת תחושת נכונות.

הכרות ולימוד מדגמי מכתבי מחוללי החילון הגדולים שיהוו אתגר לשנה החדשה.

רנה דיקרט, ברוך שפינוזה, וולטר, דיויד יום, הגל, ג'ו פרידריך, לודביג פויירבך, תומס הנרי הקסלי, קרל מרקס, פרידריך ניטשה, זיגמונד פרויד, אריך פרום, דוקינס.

מדרשי חז"ל אברהם אבינו מכיר את אלוקיו

יחידה א : אמונה – מצב טבעי או מאמץ תרבותי (12 שעות) :
והיה תמים- הציווי לאברהם, בראשית יז/א, אשרי תמימי דרך!!

רס"ג מותך ההקדמה לאמונות ודעות

ר' בחיי - קטעים ערוכים מ"חובות הלבבות"

רמב"ם – מורה נבוכים- משל הארמון

אבן כספי, ספר במוסר : אחדותו הגדולה ככף חולבת קטנה

ר' נחמן מברסלב בגנות החקירה

הרב קוק- עבודה רוחנית מסוגים שונים

יחידה ב : אברהם אבינו- אביר האמונה (14 שעות) :
ניסיונותיו של אברהם אבינו בדגש על סיפור העקידה

סרן קירקגור חיל ורעדה, שיר הלל לאברהם

הרב יונתן זקס, בירה דולקת רדיקליות אז, רדיקליות עכשיו

רמב"ם משנה תורה, הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם

יחידה ג: מהתגלות ישירה לתורה (14 שעות):

משך המלך והבת- שמות רבה לג

הלוואי אותי עזבו ותורתי שמרו, פתיחתא לאיכה רבה

חכם ונביא בבלי ב"ב יב

לא בשמים היא- בבלי בבא מציעא נט (תנורו של עכנאי)

תמר רוס, התגלות מצטברת תיאולוגיה פמיניסטית

יחידה ד: האמונה הדרכים המובילות אליה (14 שעות):

הגישה ההיסטורית לאמונה

ריה"ל: כוזרי מאמר א: א-נב, הראיה ההיסטורית למציאות האל

רמב"ן הפירוש לפרשת בחוקותי, פירוש לפרת האזינו

יהושע ייבין, דאיהו קשוט ונביאי קשוט

הגישה הרציונלית- האמונה כידיעה שכלית

רמב"ם מורה נבוכים ח"א, פרקים נ-נט: תורת התארים השליליים

שיר הכבוד

הקבלה- סוף ואינסוף, אחדות מול ריבוי

אינסוף וספירות מתוך ספר הזוהר(בתרגום תשב"י)

התורה כאהובה נסתרת זוהר ח"ב צח- צט

גישות נוספות

רבי נחמן מברסלב, אמונה תמה: מעשה מחכם ותם, מעשה ממלך עניו, הלב והמעייין(מתוך מעשה בשבעה קבצנים)

רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן צ"ד בוא אל פרעה

הרב אי"ה קוק, "ה' אור החיים" קרבת אלוקים, ייסורים ממרקים

הלל צייטלין- הצימאון

מ"מ בובר, אמונה כעמידה מול הפלא הניצחי

ישעיהו ליבוביץ אמונה כהכרעה

יחידה ה עיקרי האמונה (8 שעות) :

משנה סנהדרין פרק י משנה א

בבלי מכות כג ע"ב- כד ע"א

רמב"ם פירוש למשנה, הקדמה לפרק חלק

יגדל אוקים חי

רבי יוסף אלבו, ספר העיקרים, פירוט וכן המאמר הראשון

דון יצחק אברנאל, ראש אמונה כג, הסתייגות מגישת העיקרים

יחידה ו: אמונה בעיתות משבר (14 שעות) :

איוב א-ד, כה- כו, לה, מ, מב

חז"ל קידושין לט ע"ב כל העושה מצווה מיטיבין לו? כפירתו של אלישע בן אבויה

הרב אליעזר ברקוביץ-אמונה לאחר השואה

אברהם סוצקבר- תחת לובן כוכביד, תחיית המתים

עת לדרוש אמונה בצל השואה

יחידה ז: אמונה ואמנות (10 שעות) :

דמותו של בצלאל: שמות לא, ב-ו

הרב אי"ה קוק, אורות הקודש, א

הרב אי"ה קוק- איגרת לפתיחת ביה"ס לאמנות בצלאל 1908

הרב אי"ה קוק- הקדמה לשיר השירים

הרב יחיאל וויינברג- שו"ת שרידי אש

יחידה ד – מגדר ומשפחה ביהדות

רציונאל התכנית -

בני נוער דתיים לאומיים המתבגרים היום בחינוך הדתי- ציוני - מודרני מוצאים עצמם פעמים רבות במבוכה בכל הנוגע לזהותם האישית והדתית. אחד הקונפליקטים הבעייתיים המאפיינים את עולמם הוא שאלת השוויון בין נשים וגברים בכלל וביהדות בפרט.

פעמים רבות תחושת הסתירה בין הנאמנות ליהדות מחד לבין העמדות המוסריות והערכיות של שוויון וכבוד האדם באשר הוא מאידך, עלולה לגרום למשבר ולתחושת ניכור מהמסורת היהודית בכלל ומההלכה בפרט. מתוך אמונה שניתן לעשות סינתזה בין העולמות בהם אנו חיים, ומתוך הכרה שערכי המוסר מקורם בתורת ישראל, אנו מציעים בתכנית זו נקודת מבט אמונית לנושא מגדר ומשפחה ביהדות.

אנו מודעים לסתירות ולמתחים בין האופן שבו הבינו ההוגים והפוסקים לאורך הדורות מהם נשיות וגבריות ומתוך כך מהן הנורמות שיש לדרוש מנשים ומגברים, לבין התפיסות החדשות של נשיות וגבריות שהתפתחו בעקבות עליית ההומניזם והפמיניזם ומשקפים פער זה בספר זו. אולם לצד מודעות זו נבקש להציג את הקולות שתמיד התקיימו בעולם הרבני, וקולות בעולם ההלכתי המודרני, שמצאו דרכים לצמצם פער זה. קולות אלה ניסו לבטא בהגות ובהלכה תפיסות המכירות בשוויון הערך של נשים וגברים, ובזכותן ויכולתן של נשים להגשים את שאיפותיהן ולקיים אורח חיים דתי משמעותי, במשפחה ובקהילה.

מבנה התכנית

החלק הראשון של התכנית מוקדש ליסוד הזהות האנושית והמגדרית. בחלק זה מהווים פרקי הבריאה בבראשית תשתית למושגי יסוד שידונו בכל פרקי התכנית.

החלק השני יעסוק במעמד האישה ביהדות, באפשרויות הצמיחה והמימוש הרוחניים והדתיים שלה, וביכולתה להשתלב בהנהגה.

החלק השלישי יעסוק בנושא המשפחה, זוגיות והורות, מתוך ניסיון להציג נקודת מבט יהודית שוויונית.

החלק הרביעי יטפל בנושאים הקשורים לצניעות, אישות ונדה וכן לנושא האלימות במשפחה והאלימות המינית.

כיתה י

מסכת סנהדרין – ערך חיי אדם, תורה ומדינה וסוגיות נוספות

א. פרקים רביעי-חמישי (2 דפים)

11. לו ע"א משנה כיצד מאיימין – לו ע"ב אמרינן להו בדיני נפשות – איום על העדים, עדות מאומד, אומד בממונות

הרחבות:

1. משנה סנהדרין ו, ה

2. תוספות ד"ה 'שאין דמך מסור בידי'

3. ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רצ

4. מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דנזיקין פרשה ד

21. מ ע"א – סוף העמוד

מ ע"ב 'תניא אמר להם ר' יוסי – מא ע"א 'שיתיר עצמו למיתה'

מא ע"א 'אמר רב חסדא אחד אומר בסיף' - מא ע"ב 'על שם דהשתא' –

הליך המשפט בדיני נפשות, בדיקות וחקירות, התראה, ביטול עונש המוות

הרחבות:

1. משנה תורה לרמב"ם הלכות עדות פרק א הלכה ד

2. פירוש הרמב"ם למשנה סנהדרין ה, א

3. בבלי סנהדרין לב ע"ב 'היכי אמרינן... שיודע לו זכות יבא וילמד עליו'

4. תוספתא סנהדרין יא, א

5. משנה תורה לרמב"ם, הלכות סנהדרין יב, ב

6. תוספות מ ע"ב ד"ה 'מנין להתראה מן התורה'

7. בבלי סנהדרין מו ע"א 'תניא ר"א בן יעקב... שהשעה צריכה לכך'

8. משנה תורה לרמב"ם הלכות סנהדרין כד, ד-י

ב. פרק שמיני (3.5 דפים)

ב1. עא ע"א [מתני'] היה אביו רוצה... פינו לשם' + עא ע"ב [מתני'] בן סורר ומורה' – עב ע"א 'ורע לעולם' - **בן סורר ומורה, דרוש וקבל שכר**

הרחבות:

1. יד רמ"ה סנהדרין עא ע"א
2. בבלי סנהדרין סט ע"ב
3. תלמוד ירושלמי סנהדרין ח, א
4. משנה תורה לרמב"ם, הלכות עבודה-זרה פרק ד

ב2. עב ע"א משנה 'הבא במחתרת' – עג ע"א 'הניחו לו שלא יהרגנה', עד ע"א 'דתניא ר' יונתן בן שאולי - עה ע"א (עד המשנה) – **נידון על שם סופו (הבא במחתרת, דין רודף), יהרג ובל יעבור**

פירוט הרחבות:

הבא במחתרת

1. משנה מסכת כתובות ג, ב
2. רש"י בבא מציעא צא ע"א ד"ה 'רבא אמר':
3. משנה אהלות ז, ו
4. משנה תורה לרמב"ם הלכות גניבה פרק ט, ח-יב
5. תלמוד ירושלמי תרומות ח, ד

רודף

6. משנה תורה לרמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש א, ו
7. משנה תורה לרמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש א, יד
8. תוספות עג ע"א ד"ה 'להצילו בנפשו'
9. חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח 1998

יהרג ואל יעבור

10. משנה תרומות ח, יב
11. תלמוד ירושלמי תרומות ח, ד
12. בבלי ב"מ סב ע"א

13. הרב דוד כהנא, יומן גטו לבוב, עמ' 144

14. בבלי מגילה כג ע"ב

15. תוספות עד ע"ב ד"ה 'והא אסתר פרהסיא הואי'

16. בעל המאור (סנהדרין יח ע"ב באלפס ד"ה אביי)

17. רמב"ן, מלחמות ה' (סנהדרין יח ע"ב באלפס ד"ה ועוד אביי)

ג. פרק שני (2.5 דפים)

ג1. ב ע"א משנה פרק ראשון - **בתי הדין השונים ותפקידם** (לא לימוד רציף של הכל)

ג2. יח ע"א משנה

ג3. יט ע"א 'מלך לא דן' - כ ע"א 'ועוסקין בתורה' (משנה)

ג4. כ ע"ב 'ומוציא' - כא ע"א 'דאפילו כאביגילי' - **פרשת המלך, טעמא דקרא**

ג5. כא ע"ב 'לא ירבה' - כב ע"א 'תקל פורסיך' - **ריבוי סוסים וכסף, כתיבת ספר תורה, שינוי הכתב**

הרחבות

1. משנה סנהדרין ו, ד

2. ירושלמי סנהדרין ו, ג, כג ע"ב

3. יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יד, 159-177

4. תוספתא סנהדרין ד, ה

5. דרשות הר"ן - הדרוש האחד עשר

6. רמב"ם הלכות מלכים ד, ו; ה, ב-ג

7. חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף כא עמוד ב

8. שו"ת הרמב"ם סימן רסח

תיאור כללי של התכנית

החומר הנלמד בתכנית זו מציג את המשמעות הרבה שמייחסים חכמים לקדושת החיים ולערך חיי אדם. משמעות זו נלמדת כתוצאה מעיסוק בסוגיות לעומקן ופריסת מערכת הדין והמשפט שקובעים חכמים, סייגיה ופרצותיה. נושא מרכזי נוסף הינו השלטון המדיני והיחסים שבין תורה ומדינה. בעקבות חכמים נידונות שאלות קדושת החיים ומבנה השלטון ומערכת המשפט גם בחיינו שלנו ובמערכות הסובבות אותנו, בתוכן אנו פועלים.

בחלקה הראשון של התכנית נלמדות סוגיות מאמצע המסכת (סוף פרק רביעי ופרק חמישי) העוסקות בערך חיי אדם דרך עיצוב מערכת המשפט והסייגים שמקבלת על עצמה המערכת בהוצאה להורג של חוטאים – סייגים העשויים להוביל לביטול בפועל של עונש המוות. הסוגיות חושפות את הרגישות, את האתגרים ואת המחירים של קביעת המערכת המשפטית באופן הנזכר.

חלקה המרכזי של התכנית הן סוגיות מן הפרק השמיני – בן סורר ומורה, הבא במחלת, דין רודף, יהרג ואל יעבור וקידוש ה'. סוגיות אלה עוסקות גם הן בערך חיי אדם, אולם מתמודדות עם השאלות מזוויות חדשות. ההתמודדות עם ערכי קדושת החיים אינה התמודדותם של הדיינים אלא של האנשים הפרטים בחברה, הנדרשים לשקול שיקולים ערכיים ברגעי משבר. בין השאר נדרשים לכך: הורים, בעלי רכוש, עדים לפשע העומד להתרחש ואחרים. ההתמודדות המוסרית מתנגשת עם רגשות אישיים, עם תחושות נקמה, עם מצוות שבין אדם למקום, ואף עם נטייה אנושית לפסיביות והתעלמות, בבחינת 'שב ואל תעשה'.

בחלקה האחרון אנו חוזרים לפרק שני, לסוגיות המלך, כדגם בו באות לידי ביטוי תפיסות שונות של חז"ל על סמכותיות השלטון ועל ריסונו. בנוסף לכך אנו עוסקים גם בנושא המתח האפשרי בין התורה למציאות: דרוש וקבל שכר, 'טעמא דקרא', שינוי הכתב.

תיקון עולם ודרכי שלום - מסכת גיטין פרקים ד-ה

משניות פרק ד - תיקון עולם

לב ע"א - משנה

לב ע"ב 'בראשונה היה עושה' - לג ע"א 'זה בפני זה' (3^א) [0.5 דף]

בפני כמה מבטלו

תקנת עגונות ותקנת ממזרים

'מה כח בית דין יפה' והפקעת קידושין

לג ע"ב 'אמר רב שמואל בר יהודה' - לה ע"ב 'גט יבמין הוה' (3) [1.75 דפים]

חדא כרבי וחדא כרשב"ג

גילוי דעת בגט

משנה שמו ושמה

שבועת אלמנה

לו ע"א 'והעדים חותמין על הגטי' (11) - לז ע"א 'פורסא דמילתא' (5) [דף]

עדי חתימה ועדי מסירה

פרוזבול

מה ע"א משנה - משנה [0.25 דף]

פדיון שבויים

נה ע"ב 'אמר ר' יוחנן' (8^א) - נו ע"א 'אתא עלייהו' (17) + 'אשקא דריספק... אתא עלייהו' (8-5^א) [1.25 דפים]

אגדות החורבן

דרכי שלום:

נט ע"א 'מתנני' (2^א) - סא ע"א 'דרכי שלום' (16) [1.75 דפים]

סדר העליות (כהן לוי וישראל)

כתיבה חלקית של כתבי הקודש

תורה שבכתב ותורה שבעל פה

מפני דרכי שלום (מערבין בבית ישן ; בור שהוא קרוב לאמה ; מציאת חרש שוטה וקטן ; עני המנקף בראש הזית ; עניי גויים)

סה"כ : 6.5 דפים + מקורות נוספים

פירוט ההרחבות:

א. רקע

1. דברים כד, א :

2. משנה גיטין א, ה

3. נוסח גט

ב. בפני כמה מבטלו (לב ע"ב)

1. רש"י ד"ה 'בפני כמה הוא מבטלו'

2. רש"י ד"ה 'בפני שנים'

3. תוס' ד"ה 'רב נחמן'

ג. תקנת עגונות ותקנת ממזרים (לג ע"א)

1. ירושלמי גיטין ד, ב, מה ע"ג

ד. בטלו מבוטל (הפקעת קידושין) (לג ע"א)

1. ירושלמי גיטין ד, ב, מה ע"ג

2. משנה תרומות א, ד

3. חידושי הרשב"א (כתובות ג ע"א) בשם רבנו שמואל :

4. בבלי קידושין ב ע"א

5. בבלי קידושין יב ע"ב

מה תוקף דבר הנלמד באחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן?

6. רמב"ם, הקדמה לספר המצוות, שורש ב:

7. רמב"ן בהשגותיו שם:

8. רמב"ם הלכות אישות א, ב:

הרחבה בענין הפקעת קידושין

9. שו"ת הריב"ש [=ר' יצחק בר ששת. ספרד, מאה 14] סימן שצט (בענין קידושין שלא כהוגן)

10. הגרש"ז אויערבאך, מנחת שלמה ח"א סימן עו

ה. חדא כרבי וחדא כרשב"ג – פסיקת הלכה (לג ע"ב)

1. משנה גיטין ו, ז:

2. משנה כתובות יא, ה:

ו. גילוי דעת (לד ע"א)

1. תוס' ד"ה 'ואי משום גלויי דעתא"

2. רש"י ד"ה 'והלכתא כנחמן', והלכתא כנחמן", 'והלכתא כנחמני"

3. רבנו חננאל שם

ז. נדר אלמנה (לד ע"ב – לה ע"ב)

1. ירושלמי גיטין ד, ג, מה ע"ג

2. רש"י ד"ה משום חינא

3. תוס' מט ע"ב ד"ה 'משום חינא'

4. משנה כתובות ט, ז:

5. רש"י ותוס' ד"ה 'גט יבמין'

ח. פרוזבול (לו ע"א-ע"ב)

1. ספרי דברים פסקא קיג
 2. מדרש תנאים לדברים טו, ג
 3. ירושלמי שביעית י, ב
 4. ירושלמי גיטין ד, ג
 5. רש"י לו ע"א ד"ה 'מוסרני לכם', 'בשביעית בזמן הזה'; לו ע"ב ד"ה 'רבא אמר'; 'אימא ביה מילתא'
 6. תוס' לו ע"א ד"ה 'מי איכא מידי'
 7. רא"ש מסכת גיטין פרק ד סימן יג
- הרחבה בענין: "אין בית דין יכול לבטל דברי ב"ד חברו..."
8. משנה תורה לרמב"ם, הלכות ממרים פרק ב, א-ז

ט. פדיון שבויים (מה ע"א)

1. בבלי גיטין נח ע"א
 2. משנה כתובות ד, ט (עוסקת בחובות הבעל כלפי אשתו)
 3. בבלי כתובות נב ע"א
 4. הר"ן על הרי"ף גיטין כג ע"א
 5. תוס' ד"ה 'דלא ליגרבו ולייתו'
 6. שו"ת רדב"ז חלק א סימן מ
- פדיון חיילים שבויים בימינו
7. הרב שאול ישראלי, תושבי"ע יז (תשלי"ה)
 8. הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ז סימן נג - פדיון שבויים תמורת שחרור מחבלים

י. אגדות החורבן (נה ע"ב – נז ע"א)

קמצא ובר קמצא

1. יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב, יז, ב סעיף 409-410:
2. תוספתא שבת טז, ד
3. איכה רבה ד, ב (מתורגם):

4. בבלי ב"מ ל ע"ב :

יציאת ריב"ז

5. בבלי יומא לט ע"ב :

6. משנה ראש השנה ד

7. ישעיהו מד

טיטוס

8. מכילתא דרבי ישמעאל שירתא ח

9. תוספתא יומא ב, טז

יא. סדר העליות (דרכי שלום)

5. משנה הוריות ג, ו-ח

6. רש"י ד"ה 'נתפרדה החבילה'

יב. כתיבה חלקית של כתבי הקודש וקתיבת תורה שבעל פה

משום כבוד ציבור

1. רשב"א גיטין ס ע"א

2. בבלי מגילה כג ע"א

3. אנציקלופדיה תלמודית כרך כו, ערך 'כבוד הצבור'

"עת לעשות לה' הפרו תורתך"

4. שו"ת שרידי אש חלק א סימן עז

קתיבת תורה שבכתב ותורה שבעל פה

5. משנה חגיגה א, ח

6. פסיקתא רבתי (מהד' איש שלום יד ע"ב)

7. ר"ן על הרי"ף מסכת מגילה דף יד ע"א

8. ר' צדוק הכהן מלובלין רסיסי לילה, אות מו]

9. ר' שנאור זלמן מלאדי, שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק א סעיף ו :

10. שולחן ערוך יורה דעה הלכות ספר תורה סימן רפג, סעיף ב

יג. עני המנקף בראש הזית

1. ריטב"א קידושין נט ע"א
2. הרב יוסף שלום אלישיב, פסקי דין רבניים כרך א עמ' 276 – 281
3. תוס' ד"ה 'שדי אופיי מדקלא'

יד. הדאגה לגוי

1. רמב"ם הלכות מלכים י, יב
2. שולחן ערוך יורה דעה, סי' קנא סעיף יב:
3. ר"ן על הרי"ף גיטין כח ע"א
4. משנה סנהדרין ו, ה

סוגיות עקרוניות העולות במהלך החומר:

היחס לאשה שחיה בנפרד מבעלה ('תקנת עגונות' בבבלי)
האם יש לחכמים סמכות לעקור דין תורה (בבלי-ירושלמי)
גילוי דעת (האם צריך אמירה מפורשת)
נשים שפעלו בניגוד להוראה ההלכתית והצילו את עצמן ('קופצת')
עקירת דין תורה – 'הפקר ב"ד הפקר', 'שב ואל תעשה'.
היכולת של ב"ד לבטל תקנה של ב"ד קודם
אגדות החורבן – זהירות והתגמשות בהלכה, אחריות ההנהגה, רקע היסטורי ואגדה בגמרא, החורבן הוא רצון ה',
דרכי התמודדות עם החורבן (עשירים, ר' צדוק, ריב"ז), ביקורת על שתיקת ה'.
"משום כבוד הציבור"
"עת לעשות לה' הפרו תורתך"
תורה שבעל פה – כתיבתה וחשיבותה
"כל דאלים גבר" – האם ומדוע בית הדין 'בורח' מפסיקה?

